

УДК 930.1

АЛГОРИТМ РОСІЙСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ В ІСТОРИЧНИХ АНАЛОГІЯХ

Оксана Патлайчук

*Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
кафедра філософії та культурології
пр. Героїв України, 9, 54025, м. Миколаїв, Україна*

Оксана Макарчук

*Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
кафедра філософії та культурології
пр. Героїв України, 9, 54025, м. Миколаїв, Україна*

З огляду на актуальність проблеми європейського цивілізаційного вибору України в умовах реалізації Росією на пострадянському просторі агресивної реінтеграційної стратегії, у статті коротко окреслено алгоритм російського політичного режиму в історичних аналогіях. Застосовано історико-філософський та компаративістський методи для наповнення і перевірки фактами загального філософського аналізу. Доведено, що всі спроби аналізу змісту сучасної геополітики Російської Федерації неможливі без урахування історико-культурного контексту її творення і розвитку, реального процесу формування й утвердження політико-правових цінностей, зрештою, без розуміння історії як реальності, наповненої конкретними діями, ідеями, переконаннями. Доведено, що циклічна замкненість є одним із моментів способу буття Російської імперії – застряглої психологічно в далекому минулому, кожна спроба демократизації обертається станом агонії і новою формою догматизму.

Ключові слова: цивілізаційний вибір, геополітика, зовнішня експансія, історичні аналогії, циклічна замкненість.

Гострота проблеми цивілізаційного вибору України не тільки і не стільки зумовлена внутрішніми потребами, а радше є наслідком консолідації у відповідь на зовнішній виклик – реалізацію Росією на пострадянському просторі реінтеграційної стратегії, чергового «собирання земель русских». Циклічна замкненість є одним із моментів способу буття Російської імперії, застряглої психологічно в далекому минулому. Як і століття тому, вона «прибываєт» іншими народами і від кожного такого відновлення «исторической справедливости» потерпали і потерпають сусіди. Сусідом Росії взагалі бути дуже важко. Пригадалося, як одного разу шестирічна російська дівчинка в розмові з українською ровесницею заявила менторським тоном: «Мы славяне и должны дружить». На що українське дівча відповіло запитанням: «А ви вмієте дружити?». Друзів у Росії дійсно немає, є підлеглі або ж вороги. Піфагор вважав за правило і радив: «Живи з людьми так, щоб твої друзі не стали ворогами, а вороги стали друзями». Росія впродовж віків реалізує зворотну формулу.

Питанням геополітики Російської Федерації (далі – РФ) присвячені праці таких українських вчених: М. Дорошка, О. Ірхіна, Г. Перепелиці, А. Гольцова, М. Шульги, О. Волошина, П. Пашковського, І. Мельничука та ін. У працях російських авторів переважає різнобічне обґрунтування російських геополітичних інтересів у пострадянському просторі. Має місце навіть відверта апологетика новітнього російського імперіалізму. Показовими

є численні публікації Р. Іщенка, в яких автор стверджує: «Общественное мнение в России очень резко прореагировало на фактическую оккупацию Украины Западом и требовало ответных действий, либо в виде прямой посылки войск, либо в виде прозрачной поддержки освободительной борьбы местных антифашистов. Поскольку организационно-политическая слабость последних не была сразу очевидной (отакої! – О. П.; О. М.), Россия едва не втянулась в украинскую кампанию. Кремль спасла только его традиционная приверженность формальному соблюдению норм международного права» [4].

Дуже цікавим, з погляду обговорення даної проблеми, є аналіз базових документів стратегічного планування, які визначають національні інтереси і стратегічні пріоритети РФ, проведений Національним інститутом стратегічних досліджень в аналітичній доповіді «Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку». Аналітики зазначили, що «головні напрями геополітичної стратегії РФ щодо країн СНД були окреслені в указі Президента Єльцина № 940 від 14 вересня 1995 р. «Стратегічний курс РФ щодо країн-учасниць СНД», в якому весь пострадянський простір проголошено, насамперед, зоною інтересів РФ. Продовжила цю стратегію доповідь Ради з оборонної та зовнішньої політики РФ «СНД: початок чи кінець історії?» (1997 р.), де зазначено: «Треба визнати, що без жорсткої терапії російсько-українські відносини не одужають. Хоча розпад України – проблемний для РФ варіант, проте краще сприяти йому, ніж терпіти постійний виклик України й ерозію наших зусиль у близькому зарубіжжі». Такі настанови даються ще в іншій доповіді під назвою «Чи відродиться (Радянський) Союз у 2005 р.?», де зазначено: «довгострокова стратегія РФ має включати:

– реформу геополітичних пріоритетів і механізму зовнішньої політики РФ із метою посилення її домінування і впливу в кожній країні СНД;

– <...> створення фінансово-промислових груп, митних союзів, бірж, спільних банків і кредитних спілок із метою входження і домінування там РФ. Особливу роль має відігравати російська мова і російська культурна й інформаційна експансія;

– формування широкої мережі формальних і неформальних контактів з економічними і культурними елітами СНД із метою створення умов для поширення й імплементації «зсередини» даної стратегії» [9, с. 190–200].

І апофеоз – Указ Президента РФ від 31 грудня 2015 р. «Про стратегію національної безпеки РФ», в якому проголошується «посилення ролі Російської Федерації у вирішенні найважливіших міжнародних проблем, врегулюванні військових конфліктів, забезпеченні стратегічної стабільності і верховенства міжнародного права в міждержавних відносинах». І це після бандитського вторгнення в Грузію й Україну [8].

Метою статті є спроба надати своє бачення цивілізаційних амбіцій і проблем Росії й України через наповнення загального аналізу алгоритмів російського політичного режиму фактами «переживання» народами конкретних історичних подій.

Впродовж п'яти століть Росія засліплена диким прагненням до підкорення чужих земель, здійснює ту саму політику. Вона застосовує тактику дестабілізації, дискредитації самої ідеї незалежності, залякування і підкупу, розширює свою територію, викачує ресурси, які, у свою чергу, спрямовує на нову експансію. Не завжди вдавалося запровадити повну схему. Однак до неї прагне кожний російський правитель, і тільки на неї орієнтується незалежно від зміни історичного контексту. У природі нинішнього політичного режиму Росії чимдалі виразніше простежується цей алгоритм і спостерігаються прямі міжчасові аналогії. Вождизм і формування ієрархічної моделі суспільних відносин, що контролюється корпоративною групою, частково легалізованою у вигляді панівної партії, здебільшого побудованою на неформальній круговій поруці, освячує великодержавні жадання [5, с. 163].

Мистицизм, ритуалізація суспільного життя забезпечуються поверненням до «самобутності» і власних «витоків духовності» (то в «исконно руский Кенигсберг», то в сакральний Херсонес, то в духовну сирійську купель), стають офіційною ідеологією. Велич задуму і місії, поєднана з параноїдальною впевненістю в злій волі й підступності «ворогів», уможливають те, що брехня офіційної пропаганди, явне порушення логіки, етики і людяності в діях і словах сприймаються масовою свідомістю, візуалізується міф про «оборонну війну Союзу Радянських Соціалістичних Республік проти агресії буржуазної Фінляндії» і привиди розп'ятих хлопчиків. Лідер, а разом із ним і кожен адепт великодержавності, за цих умов отримує санкцію на будь-який злочин і обман, стає носієм синдрому «надлюдини» на кшталт «отця народів» чи «Путин – наш Бог». Стан змобілізованості підтримується сильними емоціями – ейфорією від перемог і відчуттям власної всесильності, що чергується зі страхом, нав'язаним уявними загрозами (на зразок кровожерних американських імперіалістів і українських бандерівців). Масова комунікація стає наскрізно ірраціональною та маніпулятивною. Її дієвість забезпечується потужним фінансуванням, інформаційною закритістю, монологічністю й екзальтацією медіаторів [5, с. 164]. Неминучим етапом розгортання такої моделі є зовнішня експансія, що дозволяє спроектувати сформовані міфи і психічні комплекси на дійсність і відчутти в такий спосіб задоволення від розрядки внутрішньої напруги. Небажання сприймати Фінляндію як суверенну державу, неодноразові заяви Й. Сталіна про те, що Радянський Союз «надав» незалежність і «поки що» терпить незалежну фінську державу, створення в Москві «Народного уряду» і «народної армії», «Майнівський інцидент» і, нарешті, 30-го листопада 1939 р. о 8.00 радянські війська одержали наказ перейти радянсько-фінський кордон та розпочати бойові дії. Хоч офіційно війну так і не було оголошено, Московський мирний договір зафіксував відторгнення від Фінляндії значної частини її території. 2014 р. все, до найдрібніших подробиць, повторилося в Україні – несприйняття України як суверенної держави, «зелені чоловічки», завезені активісти, липові референдуми й уряди, анексія Криму і сплюндрований Донбас.

Яскравий приклад міжчасових аналогій – конкретні політичні судові процеси 40-х рр. і справи сучасних українських політв'язнів – Катинська справа 1940 р. і «справа 26 лютого 2014 р.».

23 вересня 1939 р. гітлерівська Німеччина і сталінський Радянський Союз уклали договір про ненапад і секретну угоду про розподіл сфер впливу в Східній Європі. 1 вересня солдати вермахту напали на Польщу із заходу, а 17 вересня уже Червона армія перейшла східний польський кордон. В офіційній ноті Москва пояснила ці дії розвалом польської держави і необхідністю захистити українське і білоруське населення, що переважало в цих областях (до болю знаємо! – О. П.; О. М.). У радянському полоні опинилися майже 250 тисяч польських військових. На одну частину з них, це переважно офіцери, чекало 8 спецтаборів Народного комісаріату внутрішніх справ (далі – НКВС) і розстріл, інших розподілили так: рядових і унтер-офіцерів, уродженців територій Польщі, що відійшли до Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР), розпустили по домах, а тих, чий родині опинилися на окупованій фашистами території, відправили на радянські фабрики і заводи в глиб країни. Рядовий польської армії В. Футервайт разом зі своїм полком відступав під ударами німецьких дивізій від Кракова до Ковеля. 18 вересня Ковель захопили радянські війська. В. Футервайта, оскільки його родина залишилась в окупованому фашистами Кракові, відправили на проживання і на роботу в Первомайськ Миколаївської області. 18 липня 1940 р. Первомайський РО НКВД «рассмотрев материалы о преступной деятельности В. Футервайта, 1896 г. рождения, урожденного г. Краков (Германия), установил, что В. Футервайт нелегально перешел границу из Германии на сторону СССР, в дан-

ний момент антисоветски настроен, намерен перейти на территорию Германии, имеет родственные связи в Германии». Виявляється, польський солдат не захищав рідну землю, не боровся з фашизмом, а «нелегально перейшов кордон». Антирадянська діяльність полягала в тому, що В. Футервайт «поддерживал письменную связь со своей женой, проживающей в Кракове (Германия)», а також «распространял слухи, что при поддержке Америки восстановится польское государство». За вироком – п'ять років виправно-трудоу таборів, де і скінчився його життєвий шлях. Символічним є і те, що в справі постійно сліпо підкреслюється вихідна належність Кракова Германії, Польща не згадується жодного разу, а можливість «восстановления польского государства» сприймається як крамола q антирадянська пропаганда [3, арк. 1, 1 зв., с. 20, 21].

Через 75 років, у січні 2015 р., Росія звинувачує Ахтема Чийгоза в організації й участі в масових заворушеннях біля стін кримського парламенту 26 лютого 2014 р. Головною особливістю справи є те, що події сталися на території України, але судила чомусь Росія. У своєму останньому слові А. Чийгоза заявив: «<...> Судять не тих, хто зрадив, хто мав мету і наміри, спрямовані на зміну територіальної цілісності України, хто потім викрадав і вбивав людей, незаконно наділяв себе повноваженнями управляти, судити. Судять тих, хто відстоював закони країни, міжнародні норми, правила». Вирок – 8 років суворого режиму. Рішення винесено попри визнане всім світом неправомірне екстериторіальне поширення зони юридичного впливу. «Ми дійшли висновку, що Росія не має юрисдикції в розслідуванні цієї справи. Формально анексії Криму Росією, хоча її ніхто і не визнає, тоді не відбулося. Жодним чином тоді не йшлося про загрозу інтересам Росії», – заявив у лютому 2017 р. Сергій Остаф, експерт Організації з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ), спеціаліст ресурсного центру із прав людини CReDO [1].

Наче і не було тривалого історичного проміжку – жодних змін у політиці і риторичі.

За 500 років Московія збільшилася майже в 40 разів, і жодна з територій не приєдналася добровільно – виключно війнами, завоюваннями, анексією, асиміляцією окупованого населення або ж докорінним винищенням. Однак у самозображенні завжди була «миротворною» і незмінно «святою Руссю».

Органічною моделлю правління в російській державі була і є така: культова особа на чолі, «адміністративна піраміда опосередковує взаємодію Хазяїна і народу». Ця замкнена москвоцентрична ієрархічна піраміда не дозволяла і не дозволить легітимізації самості і партикуляризму, включення в дієву, непатологічну систему світової комунікації [7, с. 127]. З петровських реформ розгерметизація російського суспільства, його включення до системи уявлень і понять західної цивілізації стає кульмінацією «смут». За кожної спроби повернутись обличчям на захід механізм саморегуляції вводив Росію в стан агонії, кожна така рецепція оберталася новою формою догматизму, на базі якого засновувалася знову замкнута ієрархічна структура [6, с. 19]. Втративши «соціалістичний табір», потім результат багатовікових «мирних завоювань» – Радянський Союз, Росія спочатку дуже розгубилася. Дехто вже подумав, що вона демократизувалася. Таж ні. Реплікативна система саморегуляції перезапустилася як черговий законотвірний етап розвитку замкненої тоталітарної моделі, до того ж значно ускладнений несумісністю амбіцій і потенціалу. Варто б дослухатися до поради російського ж культуролога А. Флієра: «Які б великодержавні амбіції не хвилювали розум і серце наших громадян, рано чи пізно ці амбіції треба буде суттєво корегувати на підставі визнання реальних можливостей країни з погляду її місця в загальному світовому ладі. Лише люди з розгойданою психікою можуть претендувати на великодержавний статус за того рівня економічного статку, який зараз спостерігається» [10, с. 121].

Можна наводити багато прикладів морального і світоглядного протистояння Росії з Європою, в якому Україна виступає суб'єктом – частиною Європи. В основі російської й європейської цивілізації лежать глибинні суперечності, які склалися століттями і формували світогляд народів через тривалий вплив етнічних, природно-географічних і соціокультурних умов проживання. Звідси і різне світосприйняття в розумінні взаємин між особистістю, суспільством і колективом [11, с. 126]. Щоб наглядно побачити цю відмінність, достатньо проаналізувати сьгоднішні внутріполітичні події: вся Україна вимагає твердого, одного для всіх закону, а Росія – сильного президента (царя). Кого сьогодні найбільше цінує російський народ? Тих, хто мав найбільший успіх в агресивній політиці, загарбав найбільше чужого. Серед улюбленців Іван IV (Грізний), Петро I та Катерина II, Йосип Сталін. А ось і четвертий геній – В. Путін. Брутальна сила і рабська «верноподданність», змішана на істеричній «великодержавності», знову стали домінують російського суспільного життя. У цьому була і є вся суть різниці, особливо після Майдану. Майдан змінив настрої українців. Змінив геополітичну орієнтацію, яка в нас завжди була амбівалентною, і ми рухалися водночас і на Захід, і на Схід. А рух одразу у двох різних напрямках, як відомо, завжди призводить до топтання (чи скакання) на місці. Нині, після Майдану, геополітична орієнтація абсолютно чітка. Навіть більше, не тільки на Євросоюз, а й на НАТО [11, с. 8]. І це, безумовно, принциповий показник. «Революція гідності» звернулася до ідеї свободи. Вона є в Заході, її не було і немає в Росії. Як трьохсотрічні «братні обійми», попри катівні і голодомори, не перетворили українців на азіатів, так і тисячі європейців (українців, німців, англійців, голландців, французів тощо), що прийшли на царську службу зі своїм європейським духом, не змінили московського азійського духу [2]. Проблема в тому, що не лише керівництво, а й російська еліта цих закономірностей не визнає. Більшість бачить Росію такою ж, як і В. Путін, – «великою і могутньою», не усвідомлює, що сучасність не може йти вперед у кайданах минулих злочинів. Відрив України вони сприймають як особисту трагедію, широкі намагаються повернути Україну на «праведний шлях», у лоно свого «московсько-православного цивілізаційного проекту». Така масова мобілізація російського населення через події в Україні виконує роль медійного прикриття для тактичних політичних і економічних завдань керівництва РФ. Тоталітарна модель у такий спосіб пристосовується до нових умов сучасного світу симулякрів і медійної культури.

Список використаної літератури

1. Вирок Ахтему Чийгозу: за що Росія судила заступника голови Меджлісу // 112.ua: портал новин. 11.09.2017. URL: <https://ua.112.ua/suspilstvo/vyrok-akhtemu-chyihozu-zashcho-rosiia-sudyt-zastupnyka-holovy-medzhlisu-410525.html>.
2. Головаха Е. Поки що наша єдина надія – західний контроль // ZN.ua. 2016. Випуск № 13. URL: <https://dt.ua/socium/yevgen-golovaha-poki-scho-nasha-yedina-nadiya-zahidniy-kontrol-.html>.
3. ДАМО. Р. 58–59. Оп. 2. Спр. № 4999.
4. Ищенко Р. Геополитические итоги 2017 г. Россия побеждает! // Информационное агентство Русского общественного движения «Золотой век. Возрождение». 25.12.2017. URL: <http://an.info/новости/геополитические-итоги-2017-года-россия-побеждает>.
5. Розумний М. Виклики національного самовизначення: монографія. К.: НІСД, 2016. 196 с.
6. Розумний М. Справа честі: алгоритми національного самоопанування: політологічні есе. Передм. О. Доній. К.: Смолоскип, 1995. 74 с.
7. Соболев П. Усталені принципи ставлення Росії до України // Гуманітарний вісник НУК: зб. наук. праць. 2014. Вип.7. С. 146.

8. О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации: Указ Президента РФ от 31 декабря 2015 г. № 683. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102385609>.
9. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку: монографія Національного інституту стратегічних досліджень і Національного інституту українсько-російських відносин. К.: НІСД, 1999. 384 с.
10. Флиер А. Культурология для культурологов: учебное пособие для аспирантов, докторантов и соискателей. М.: Академпроект, 2002. 492 с.
11. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь / ред. кол.: С. Пирожков, О. Майборода, Ю. Шайгородський та ін.; ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. К.: НАН України, 2016. 284 с.

THE ALGORITHM OF THE RUSSIAN POLITICAL MODE IN HISTORICAL ANALOGIES

Oksana Patlaichuk

*Admiral Makarov National University of Shipbuilding
Department of Philosophy and Cultural Studies,
Heroiv Ukrainy ave., 9, 54025, Mykolaiv, Ukraine*

Oksana Makarchuk

*Admiral Makarov National University of Shipbuilding
Department of Philosophy and Cultural Studies,
Heroiv Ukrainy ave., 9, 54025, Mykolaiv, Ukraine*

Considering relevance of the problem of European civilized option of Ukraine under conditions of realization by Russia of an aggressive reintegration strategy in the post-Soviet territory, the article briefly de notes the algorithm of Russian political regime in historical analogies. Use is made of historical and philosophic and comparative methods to put through hand verify the facts via general philosophical analysis. It has been proved that all attempts to analyze modern RF geopolitics are impossible with out taking into account this toric al and cultural context of its creation and development, real process of formation and consolidation of legal-political values, and, after all, without understanding history as reality, permeated with specific actions, ideas and convictions. It is established that Russia's cyclic circularity is one of the moments in the mode of being of Russian Empire – stuck psychologically in the remote past and each at tempt at democratization leads the state to agony and new form of dogmatism.

Key words: civilization choice, geopolitics, external expansion, historical analogies, cyclical isolation.